

JORNADES D'ESTUDI - DE LA VINYA A LA FASSINA

Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya

L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ

27 i 28 de setembre de 2013

Desigualtat i especialització vitícola a la província de Barcelona, a mitjans del s. XIX

Enric Tello

Departament d'Història i Institucions Econòmiques, Facultat d'Economia i Empresa, Universitat de Barcelona,
Av. Diagonal, 690, 08034, Barcelona, Espanya, e-correu: tello@ub.edu

Marc Badia-Miró

Departament d'Història i Institucions Econòmiques, Facultat d'Economia i Empresa, Universitat de Barcelona,
Av. Diagonal, 690, 08034, Barcelona, Espanya, e-correu: mbadia@ub.edu

Resum

L'anàlisi dels factors que impulsen l'evolució del procés d'especialització vitícola que es produeix en algunes regions de la Catalunya de mitjans del s. XIX, mostra la importància que tenen els següents factors: 1) l'impuls "Boserupiana" de la població en un context d'intensificació de l'ús de la terra, 2) l'impuls del mercat "Smithià" en un context de creixement de la demanda per part de les economies atlàntiques, 3) la importància de les dotacions agro-ecològiques i 4) les condicions socio-institucionals relacionades amb la desigualtat de l'ingrés. És en aquest context en el que s'observa una significativa expansió de la vinya en terres de menor qualitat, que els propietaris cedien a pagesos sense terra, o amb petites propietats, a través de contractes de *Rabassa Morta*.

El nostre objectiu es el de centrar-se en l'estudi en profunditat d'un d'aquests elements, el de la relació que existeix entre la desigualtat i l'especialització vitícola dels municipis, analitzant la situació que hi havia a mitjans del s. XIX, just abans de la fil·loxera, a més d'incorporar l'anàlisi de la dinàmica d'aquest procés. Sabem que la difusió de la vinya durant el s. XVIII té com a resultat una comunitat rural menys desigual fins al voltant de 1820, moment en que aquesta desigualtat començarà a augmentar. A partir d'aquesta evolució, ens surgeix la següent pregunta: és aquesta menor desigualtat de principis del s. XIX fruit d'aquesta pressió de les classes desfavorides, que pren la forma del contracte de la *Rabassa Morta*, o bé està directament relacionada amb aquest procés global d'integració dels mercats i de creixement de la població?

Per a resoldre-ho, en una primera instància recorrem a les prediccions del teorema d'Stolper-Samuelson: en un context de difusió de la globalització, d'obertura dels mercats, de reducció dels costos de comerciar i de creixement dels preus dels productes agraris exportats (com és el cas de la vinya), hi hauria un augment dels preus d'aquells factors de producció que són abundants i una reducció dels preus d'aquells factors de producció que són més escassos. Si ho apliquem al cas català, esperaríem una reducció de la desigualtat com a resultat d'un augment dels salaris i d'una reducció de les rendes de la terra. A l'anar al detall dels resultats detectem l'existència d'uns nivells de desigualtat menors als municipis vitícoles que als cerealístics, malgrat que la major part dels guanys derivats dels booms en els preus del sector vitícola, durant el s. XVIII i XIX, són capturats pels propietaris de la terra, evolució contrària a l'esperada. És en aquest context en el que plantejem aquesta recerca, davant de la necessitat d'analitzar amb detall, quins serien els elements que hi hauria al darrera d'aquesta evolució.

Desigualtat i especialització vitícola a la província de Barcelona, a mitjans del s. XIX¹

Enric Tello i Marc Badia-Miró

1. Introducció

L'especialització vitícola catalana va ser un dels processos de transformació agrària més importants que va viure Catalunya, com a pas previ a l'expansió industrial del segon terç del s. XIX. Aquesta especialització va contribuir al procés d'industrialització a través de: 1) augmentant la capacitat de compra de la població que podia consumir els tèxtils barats que es produïen, 2) afavorint l'acumulació de capitals per part dels propietaris agrícoles que van permetre el finançament d'una part de les primeres fàbriques tèxtils, i 3) permetent l'entrada de divises suficient per poder finançar les importacions de matèries primeres i maquinària necessària en aquest procés d'industrialització (Marfany, 2010, 2012; Sánchez i Nadal, 1998; Sudrià i Pascual, 1999; Valls-Junyent, 2007). Aquest impuls exportador que va acompanyar l'expansió de les noves vinyes es va iniciar a finals del s. XVII, quan el comerç holandès va connectar la costa mediterrània amb l'Atlàntica (Torras, 1996; Valls-Junyent, 2001a, 2003), i es va reforçar durant els s. XVIII i XIX fins a l'arribada de la crisi de la fil·loxera. Aquest procés es va veure afavorit gràcies a: 1) l'empenta Boserupiana degut a l'augment de les densitats de població, les quals impulsen un ús més intensiu de la terra (Boserup, 1981, 2005; Hunt, 2000; Netting, 1993), 2) l'impuls del mercat de tipus Smithià, generat per l'expansió de la demanda atlàntica, i 3) expansió per la difusió dels contractes de Rabassa Morta, contractes on s'ofereixen terres de menor qualitat, sovint en pendents, per part dels propietaris agrícoles, a pagesos sense terra o amb poca quantitat, per a ser plantades amb vinya a canvi d'una part de la producció (Badia-Miró et al., 2010; Balcells, 1980; Carmona i Simpson, 1999; Colomé et al., 2002; Colomé, 2000; Garrabou et al., 2000; Garrabou et al., 2008; Giralt, 1965; Vilar, 1965). En aquest darrer cas, si bé és cert que els factors agro-climàtics són exògens, les dotacions relatives de factors, les quals hi tenen un paper principal, són fruit d'un llarg procés socioeconòmic resultat de la interacció entre les migracions, el comportament demogràfic i la capacitat que tindran els pagesos propietaris de petites quantitats de sòl, a l'hora de transformar aquestes terres amb forts pendents, en terrasses de vinya a partir d'un ús intensiu del factor treball (Olarieta et al., 2008).

Els determinants de l'especialització vitícola en el seu conjunt, s'han tractat de manera detallada en d'altres treballs. En aquest cas, ens centrarem en veure la relació que s'estableix entre aquest procés d'especialització vitícola i l'evolució de la desigualtat en l'ingrés. A priori, la relació no és clara. Per la banda positiva, el procés d'ampliació de la frontera vinícola permetrà millorar l'accés a la terra d'aquells que no en tenen, o que en tenen en petita quantitat. Per la banda negativa, una major dependència dels mercats llunyans, afectarà la capacitat d'assumir riscos per part d'aquests petits propietaris i reforçarà la posició dels grans propietaris, els quals podran mantenir una producció més diversificada. El resultat d'aquesta interacció mostra com aquests propietaris capturaran bona part de l'increment dels ingressos derivats de l'evolució positiva dels preus relatius del vi durant els booms de l'oïdi i de la fil·loxera.

2. Model teòric

La manera tradicional com s'ha abordat la problemàtica que analitza la relació existent en un procés d'especialització agrícola i el comportament de la desigualtat en l'ingrés, és la de proposar un anàlisi

---

¹ Enric Tello ha comptat amb el suport econòmic a la recerca, per part del Govern d'Espanya a través dels projectes: HAR2009-13748-C03 i HAR2012-38920-C02-02, a més del suport obtingut per part del projecte internacional: *Sustainable Farm Systems: long-term socio-ecological metabolism in Western agriculture* (SSHRC 895-2011-1020) finançat pel: *Social Sciences and Humanities Research Council of Canada* (2012-2017). Marc Badia-Miró agraeix el suport econòmic a la recerca, per part del Govern d'Espanya a través del projecte de recerca: ECO2012-39169-C03-03 i de la Xarxa de Referència en Economia i Polítiques Públiques finançada pel Govern de la Generalitat de Catalunya. Els dos autors són membres del Centre d'Estudis 'Antoni de Capmany' d'Economia i Història Econòmica. Grup de Recerca Consolidat en Història i Desenvolupament Econòmics (Indústria, Empresa i Sostenibilitat) reconegut i finançat per la Generalitat de Catalunya (2009SGR153). Agraïm els comentaris rebuts per Ramon Garrabou, Francesc Valls-Junyent, Xavier Cussó, Josep Colomé, Jordi Planas, Lluís Parcerisas, Ricard Garcia-Orallo i Pere Pascual. Cap d'ells és responsable dels possibles errors del text.

basat en el model Heckscher–Ohlin.² Els resultats que podríem inferir, si es tenen en compte les diferents forces que entren en joc, és que un procés històric d'especialització comercial i de globalització econòmica té com a resultat una major desigualtat en la distribució de l'ingrés i de la renda, si més no al principi del període, quan el factor terra encara és abundant.³ D'acord amb aquest raonament, en el nostre cas, esperaríem un augment de la desigualtat en aquells municipis que tinguessin una millor dotació relativa de factors, sempre que aquests factors tinguessin total llibertat de moviments, com a resposta a una situació on es maximitzessin els beneficis. Contràriament a aquest resultat, algunes monografies locals ens mostren precisament com la difusió de la vinya va comportar una societat menys desigual.⁴ El que volem veure en aquest treball és, precisament, si això és confirmat de manera general, pel conjunt de la província de Barcelona.

Com ja intuïm, la realitat ens mostra una situació força més complexa que la que sorgeix d'un simple anàlisi estàtic. És per aquest motiu que proposem la necessitat de plantejar un procés dinàmic, que reculli una perspectiva històrica de llarg termini que tingui en compte el conjunt d'interaccions que participen d'aquest procés complex. Dins dels elements que s'han de matisar en aquest estudi és la valoració de l'impacte que pot tenir l'expansió de la frontera interna. No sabem del cert si el resultat net afavorirà o perjudicarà els nivells de desigualtat. Per altra banda, tal i com (Milanovic et al., 2007) ens han mostrat recentment, aquest procés de globalització podria anar lligat a un cert creixement en l'ingrés absolut de la regió analitzada. Si fos així, el resultat sobre la desigualtat seria que, tot i que es mostrarien majors nivells de desigualtat que en d'altres zones que no haguessin experimentat aquest procés, en termes relatius, aquests municipis serien més igualitaris ja que la desigualtat potencial seria major. És a dir, aquest procés de globalització podria desplaçar la frontera possible de desigualtat i, a l'hora, augmentar el rati d'extracció màxima que pogués ser capturat per l'elit.⁵

Sent conscients d'aquesta complexitat, el procediment que seguirem s'iniciarà amb l'anàlisi del preu del vi, en funció del cultiu alternatiu principal, el blat (veure Il·lustració 1). A grans trets podem veure com, entre 1680 i 1935, el preu relatiu del vi respecte al blat no sempre ha evolucionat de manera favorable a la substitució de blat per vinya. Per tant, no podem simplificar aquest procés com una simple resposta dels agricultors davant la maximització de beneficis i com a resposta a l'evolució dels preus relatius.

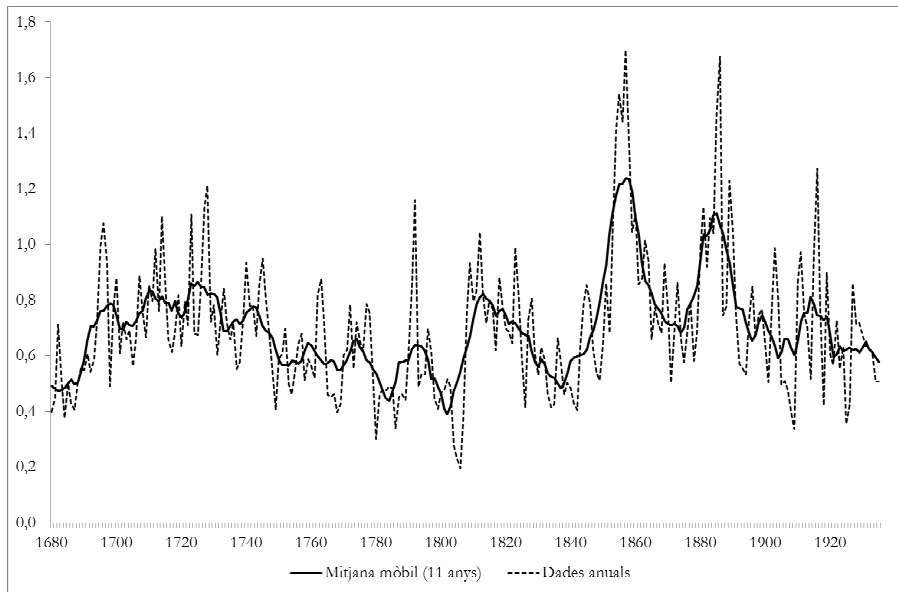
² (Findlay, 1995; Harley, 2007; Willebald Remedios, 2011) d'entre els més recents.

³ En aquest consens trobaríem els treballs d'(Acemoglu et al., 2002; Acemoglu i Robinson, 2006; Atkinson i Piketty, 2007; Bourguignon i Morrisson, 2002; Prados de la Escosura, 2008; Lindert i Williamson, 2003; Milanovic, 2005; O'Rourke i Williamson, 1999; Piketty et al., 2006; Roine i Waldenström, 2009; Williamson, 1991, 1999, 2006).

⁴ (Cussó et al., 2006; Garrabou et al., 2008; Garrabou et al., 2009; Olarieta et al., 2008; Tello et al., 2006). (Santiago-Caballero, 2011) també ens mostra una caiguda de la desigualtat en aquelles zones cereal·coles de l'interior d'Espanya, durant el darrer terç del s. XVIII, gràcies a una exitosa reforma de la terra d'àmbit local.

⁵ Per frontera possible de desigualtat entenem el nivell màxim de desigualtat que pot assolir una societat, en funció dels seu nivell d'ingrés absolut. El rati d'extracció màxima que pot ser capturada per l'elit seria un indicador de la desigualtat potencial d'una societat. Aquests conceptes ens permeten comparar nivells de desigualtat entre societats que tenen nivells de riquesa absoluta diferents. Si comparem només nivells de desigualtat absoluts, sense tenir en compte aquest fet, no tindriem en compte el nivell potencial de desigualtat que pot assolir una societat. Aquest es centra en analitzar com es distribueix un ingrés un cop s'ha descomptat les necessitats de subsistència del conjunt de la població. Imaginem el cas extrem d'una societat de 10 persones que té una renda absoluta de 12 unitats, el nivell de subsistència és d'1 unitat i que 9 de les persones tenen un ingrés d'1 unitat, mentre que la persona restant el té de 3. Mentre que els nivells de desigualtat absoluta sortiren força baixos, amb un Gini = 0.4 (tothom té un ingrés bastant similar, encara que sigui perquè gairebé tots tenen un ingrés de subsistència), els nivells de desigualtat relativa serien màxims, perquè precisament aquesta seria la situació més desigual possible (ER = 100%).

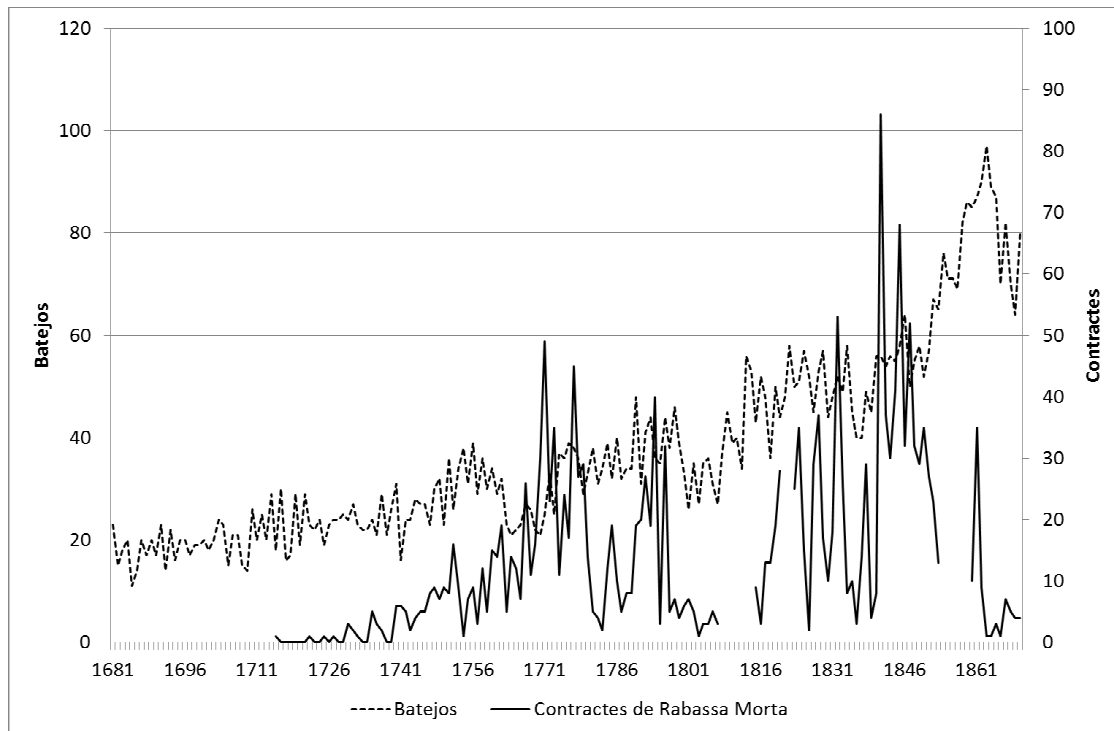
Il·lustració 1 - Preus relatius del vi en termes de blat a Catalunya, 1680 - 1935 (mitjanes mòbils d'11 anys)

Font: (Colomé et al., 2013).

Aquesta evolució adversa del preu del vi en determinats períodes històrics, conviu amb una certa expansió de la superfície cultivada de vinya. Per tant, si tenim en compte que encara hi ha possibilitats d'expandir el factor terra (cultivant vinya en terres marginals seguint aquest concepte de l'expansió de la frontera interna), l'expansió de la vinya, fins hi tot en períodes de caiguda dels preus del vi, només es podria explicar pel paper que acaben jugant les forces relacionades amb l'expansió de la població (forces de tipus Boserupianes). És a dir, estariem parlant de que un augment de la densitat de la població impulsaria un ús més intensiu de la terra i, per tant afavoriria l'especialització vitícola (Boserup, 1981, 2005). Aquesta tendència es veuria confirmada amb l'observació de l'evolució dels contractes de Rabassa Morta i els batejos registrats en les zones vitícoles (veure Il·lustració 2).

Il·lustració 2 - Batejos i contractes de Rabassa Morta registrats en dos municipis de la comarca del Penedès, 1720 - 1850 (Piera i Sant Llorenç d'Hortons)

Font: (Valls-Junyent, 1997; Colomé et al., 2010).

Un anàlisi en detall de la Il·lustració 2 ens mostra un creixement lent del número de batejos durant les dècades de 1720 i 1730. Aquest es correspon a la part final d'un període més llarg de creixement que es remuntaria a la recuperació posterior a la depressió del segle XVII, recuperació que s'havia vist truncada per la Guerra de la Successió (1701-1715). Un cop superats els efectes directes de la guerra, el primer augment significatiu en el número de naixements s'observa entre les dècades de 1740 i 1760. Aquesta primera onada precedeix, en un parell de dècades, l'augment en el número de contractes de Rabassa Morta, els quals arribaran al seu màxim els anys 1775-1780, just en el moment en que aquesta primera explosió de natalitat arribarà a l'edat adulta. La mateixa correspondència s'observaria en la caiguda de la natalitat de la dècada de 1760, i la posterior reducció en el número de contractes a finals de la dècada de 1780, i en la recuperació de la natalitat de la dècada de 1770 i de 1790, amb el consegüent augment en el número de contractes unes dues dècades després. Aquesta successió de relacions entre causa i efecte s'interromprà a l'inici de la guerra contra la França revolucionària, al 1793, sent l'inici també d'una profunda crisi comercial que afectarà dràsticament les exportacions de destil·lats (Valls-Junyent, 2001a). La recuperació de principis del s. XIX vindrà de la mà d'una nova especialització productiva, aquella basada en les exportacions de vi de taula de baix preu. El resultat serà la recuperació de part del sincronisme que s'havia observat durant el segle XVIII, entre el creixement de la població i l'expansió dels contractes de Rabassa Morta. Fins hi tot, s'arriba a un estadi en el que aquest creixement es retro-alimentarà ja que un major número de contractes permetrà augmentar el número de parcers i, a l'hora, això afavorirà el creixement de la població que impulsarà de nou el número de contractes signats.

Si comparem la Il·lustració 1 amb la Il·lustració 2 confirmem que, si bé és cert que tant els parcers com els propietaris de la terra tenien en compte l'evolució del preu del vi, així com el cost d'oportunitat a l'hora de prendre la decisió d'assumir un contracte de Rabassa Morta, també és cert que va haver-hi una expansió de nous contractes en períodes en els que els preus relatius van caure i els costos laborals van augmentar. El perquè d'aquest fet estaria relacionat amb la necessitat que hi hauria a l'hora de donar cabuda a unes majors densitats de població, resultat directe del creixement de la població que s'hauria donat amb anterioritat (observat per l'augment tant en el nombre de matrimonis com en el de naixements) i de la capacitat d'atracció de població davant de l'oferiment de poder-se guanyar la vida a través de la vinya. És precisament per aquest motiu, que plantejem la necessitat d'interpretar aquest fenomen a partir d'un procés d'expansió de la frontera agrícola cap a zones marginals, en termes Ricardians. Tot i que aquest fenomen no arriba a les magnituds del que succeeix a les Grans Planes dels Estats Units d'Amèrica, el Canadà, Austràlia, Nova Zelanda, Argentina o Rússia, sí que es tractaria de l'expansió d'una petita frontera interior on la vinya es s'hauria anat imposant als matolls, als boscos o a les terres marginals que anteriorment s'havien destinat al cereal. Tenint en compte aquest fet, el que realment seria rellevant, seria la dinàmica que seguirien cada un d'aquests determinants en combinació amb els factors condicionants. Si bé és cert que l'expansió de la demanda d'esperits i de vins per part del Nord d'Europa i d'Amèrica, impulsarà la difusió de la vinya a Catalunya (Fradera, 1987; Valls-Junyent, 2003; Vilar, 1965), el creixement de la població farà necessari un ús més intensiu de la terra, davant de la necessitat d'obtenir majors ingressos d'aquelles parcel·les més petites. Aquest fet comportà un dels majors canvis en la ubicació dels cultius experimentada per Catalunya, abans de la revolució industrial, a més de significar un canvi important en la composició resultant del comerç exterior.⁶

Si ens limitéssim a interpretar la realitat de Catalunya a partir del marc proposat per Heckscher–Ohlin, considerariem que ens trobaríem amb una zona d'elevada densitat de població, per tant, amb abundància de factor treball i amb escassetat de terra disponible. Per tant, esperaríem que un procés de globalització econòmica i d'integració de la seva economia en els mercats internacionals, tal i com succeeix durant els s. XVIII i XIX, comportés una reducció en el diferencial entre la renda de la terra i el salari, a mesura que aquesta integració fos més intensa (en un context de lliure mobilitat del factor treball). Això s'explicaria perquè la pressió demogràfica que hauria impulsat una reducció dels salaris, es reduiria per la marxa de treballadors cap a d'altres zones, en la cerca de salaris més elevats. Al mateix temps, hi hauria una menor demanda de terra pel seu elevat preu (Williamson, 2011). Per contra, si aquesta integració no es produís i la possibilitat de migració dels treballadors fos reduïda, hi hauria una pressió a la baixa sobre els salaris i un augment de la renda de la terra (i per tant, un augment en el diferencial d'aquest dos paràmetres). Sabem que, pel que s'ha exposat en el paràgraf anterior, aquesta predicció s'hauria de matisar. En primer lloc, ens trobaríem en un context d'expansió de la frontera, que relaxaria la pressió demogràfica sobre els salaris. En segon lloc, un resultat indirecte del que acabem

⁶ Al voltant del 40% de les exportacions espanyoles, entre 1865 i 1889, eren productes vitícoles (Carmona et al., 2001; Pan-Montojo, 1994; Pinilla i Ayuda, 2007; Simpson, 1995; Torras, 1996; Valls-Junyent, 2001a, 2001b, 2003).

d'exposar seria que les rendes de la terra no augmentarien amb tanta intensitat i, per tant, el diferencial seria menor. Davant d'aquestes dues forces contraposades, el resultat final dependria de la magnitud d'aquests dos factors, sent necessari fer un pas més en l'estudi del comportament d'aquestes dues variables.

3. Evolució de la desigualtat en el llarg termini

El primer pas en l'estudi de la desigualtat en l'ingrés, en el llarg termini, passa per reconstruir el rati entre les rendes obtingudes de la terra i els salaris de pagesos no qualificats (a partir d'ara r/w pel seus noms en anglès). Aquest indicador ens permetrà aproximar-nos al diferencial que existeix entre els ingressos que obtenen els propietaris de la terra, i els ingressos que tenen aquells treballadors de menor qualificació, els quals perceben un salari i que complementen amb els ingressos derivats del treball en petites unitats de terra, cedides a partir de contractes de Rabassa Morta. Aquest rati s'obindrà per a dues zones agràries ben diferenciades, una de principalment vitícola i una altra principalment cerealícola, amb la voluntat de completar aquest estudi de llarg termini amb el de la possible existència de semblances i diferències en ambdues trajectòries.

Per a la reconstrucció de les rendes de la terra en la zona vitícola s'han considerat les següents sèries:

1. Parts de vi, en càrregues transformades en pessetes, de les "Parceries de les Torres de l'Hospital, 1720-1799, de les torres de Badalona, Cornellà i Esplugues" de (Vilar, 1965, p. 595 i 604-605), per al període 1720 - 1777.
2. Parts de vi, en càrregues transformades en pessetes, de les "Parceries de les Torres de l'Hospital, 1720-1799, de les torres de Cornellà, Esplugues i El Prat" de (Vilar, 1965, p. 595 i 604-605), per al període 1726 - 1799.
3. Dades del Marquès de Sentmenat per a Palau de Plegamans, per al període 1788-1822, a (Garrabou et al., 2001).
4. Dades del Marquès de Sentmenat per a Palau de Plegamans, per al període 1821-1898, a (Garrabou et al., 2001).

S'han transformat totes les sèries a pessetes. En el cas d'(1) i (2) s'han considerat les dades en càrregues de (Vilar, 1965). Aquestes s'han transformat en hl considerant les equivalències d' 1 càrrega de vi = 1,214 hl que ens indica (Feliu, 1991, p. 18). Ho hem transformat a pessetes considerant els preus del vi de (Colomé et al., 2013). Les sèries (3) i (4) han considerat l'equivalència d' 1 pesseta = 0,377358 lliures. Els valors resultants s'han transformat i s'han suavitzat les sèries considerant mitjanes mòbils de 9 anys. Sobre aquestes sèries suavitzades s'han obtingut números índex considerant 1740 = 100 (assignant el valor mitjà de l'índex a la nova sèrie de renda que incorporem). La sèrie s'ha obtingut a partir de les mitjanes d'aquests números índex. Tenint en compte els períodes pels quals tenim les sèries, els números índex entre 1720-1721 provenen d'(1), entre 1722-1781 provenen d'(1) i (2), entre 1782-1783 provenen de (2), entre 1784-1790 i 1795-1803 provenen de (2) i (3), entre 1791-1794 provenen de (3), entre 1804-1816 provenen de (3), entre 1817-1826 provenen de (3) i (4) i, finalment, entre 1827-1900 provenen de (4). Aquests número índex s'ha usat per construir la sèrie de rendes de la terra per a les zones vitícoles considerant 1740=100. Per transformar-les en pessetes nominals i fer-les comparables amb l'evolució de la sèrie de r/w per a la zona cerealícola s'ha considerat la mitjana entre els valors nominals d'(1) i (2) per a la zona cerealícola per al 1740, és a dir: 1.475,5 pts.

Els valors dels salaris s'han obtingut de (Garrabou i Tello, 2002). S'han considerat els salaris agrícoles del litoral.

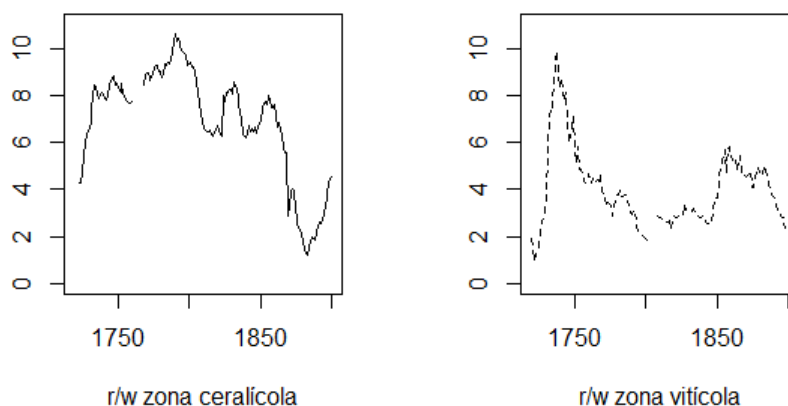
Per a les rendes de la terra de la zona cerealícola s'han considerat les següents sèries:

1. Parts de blat, en quarteres, transformades en pessetes, de les "Parceries de les Torres de l'Hospital, 1720-1799, de les torres de Badalona, Cornellà i Esplugues" de (Vilar, 1965, p. 595 i 604-605), per al període 1720 - 1777.
2. Ingressos anuals de la propietat en concepte de part de la collita (en lliures) a la Plana de Vic de (Sudrià, 1979), per al període 1730-1838.
3. Cervera (Interior) Suma cinc sorts i un molí a Cervera, en lliures, per al període 1744-1803 i 1808-1810. (Tello, 1995a, 1995b).
4. Urgell (interior) per al període 1835 - 1900. (Garrabou et al., 2001).

S'han transformat totes les sèries a pessetes. En el cas d'(1) s'han considerat les quarteres transformades a lliures de (Vilar, 1965). S'han convertit les lliures a pessetes considerant les equivalències d'1 lliura = 4 pessetes. En el cas de (2), (3) i (4) s'han convertit les lliures a pessetes a partir de l'equivalència anterior. Els valors resultants s'han transformat i s'han suavitzat les sèries considerant mitjanes mòbils de 9 anys. Sobre aquestes sèries suavitzades s'han obtingut números índex considerant 1740 = 100 (assignant el valor mitjà de l'índex a la nova sèrie de renda que incorporem). La sèrie s'ha obtingut a partir de les mitjanes d'aquests números índex. Tenint en compte els períodes pels quals tenim números índex, entre 1720-1725 provenen d'(1), entre 1726-1739 provenen d'(1) i (2), entre 1740-1781 provenen d'(1), (2) i (3), entre 1782-1814 i 1818-1821 provenen de (2) i (3), entre 1815-1817 provenen de (2), entre 1822-1835 provenen de (2), (3) i (4), entre 1836-1842 provenen de (2) i (4) i, finalment, entre 1843-1899 provenen de (4). Aquestes taxes de creixement s'han usat per construir la sèrie de rendes de la terra per a les zones cerealícoles considerant 1740=100. Per transformar-les en pessetes nominals s'ha considerat la mitjana entre els valors nominals d'(1) i (2), és a dir, 1.475,5 pts.

Igual que en el cas anterior, els valors dels salaris s'han obtingut de (Garrabou i Tello, 2002). S'han considerat els salaris agrícoles de l'interior. El resultat obtingut es pot observar a la Il·lustració 3.

Il·lustració 3 – Rati de renda de la terra i salari a les zones cerealícoles (esquerra) i a les zones vitícoles (dreta), 1720-1900

Font: elaboració pròpia a partir de la descripció anterior.

El que podem observar és que l'evolució dels rati rendes-salaris és força diferent entre les zones vitícoles y les zones cerealícoles. En els dos casos, les rendes de la terra es trobaven en nivells molt baixos durant la depressió econòmica posterior a la desfeta catalana de la Guerra de la Successió, i per la consegüent imposició d'un impost cadastral sobre la terra, el 1716, a les terres de l'antiga Corona d'Aragó. El resultat fou una contracció molt accentuada del rati durant la post-guerra, en part perquè els salaris dels treballadors no qualificats, pagats durant la temporada no agrícola, són sempre salaris de subsistència i, per tant, en períodes depressius com aquests, no podien reduir-se més. En canvi, les rendes de la terra d'aquells anys amb prou feines es pagaven, atès que els cultivadors acumulaven deutes de rendes impagades que haurien de retornar posteriorment, i els propietaris no els feien fora perquè no haurien trobat substitut. Per tant, la renda de la terra (efectiva) va caure, momentàniament, a nivells baixíssims, mentre que el salari ja es trobava al mínim, i per això, el augmenta en la forma que ho fa a les dues zones. El fet que aquest fenomen succeís a l'hora, a les zones cerealícoles i vitícoles, ens permet afirmar que estariem davant d'una conjuntura depressiva general. El que resulta destacable és que mentre a les zones cerealícoles el rati torna a caure ràpidament, en part impulsat per la recuperació de la renda de la terra, a les zones vitícoles aquest diferencial es manté. És precisament en aquest moment quan comença una divergència que clarament està relacionada amb una reducció de la desigualtat a les zones vitícoles

La recuperació econòmica de la dècada de 1730, en part per la pujada dels preus relatius del vi, va permetre la